

- 26 Власова А.В. Молдавско-польские политические связи в последней четверти XVII - начале XVIII вв. Кишинев, 1980. - С. 96 - 97.
- 27 Чухліб Т.В. Козацькі компути останньої чверті XVII ст. // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. - Вип. 4. - К., 1994. - С. 27 - 31.
- 28 АГАД. Ф. АР. Від. II. - № 1768, арк. 1 - 2.
- 29 Осолін. - Ф. 876, арк. 171 - 172; Андрусяк М. Вказ. праця. - С. 273.
- 30 ЦДІАУ у Києві. - Ф. 2, оп. 1, спр. 4, арк. 10.
- 31 АГАД. Ф. Архів Публічний Потоцьких (далі - АПП). - № 47. - Т. 2, арк. 141.
- 32 АГАД. Ф. АР. Від II. - Кн. 25, арк. 233.
- 33 Там само. - Арк. 343.
- 34 Осолін. - Ф. 876, арк. 148; Андрусяк М. Вказ. праця. - С. 272.
- 35 Осолін. - Ф. 408/II, арк. 209 - 211.
- 36 Сборник летописей Юго-Западной России. - К., 1888. - С. 267.
- 37 Див. напр.: salvandy N. Jan III Sobieski. Warszawa, 1920; Laskowski O. Jan III Sobieski. Lwow, 1933; Piwarski A. Dyplomacja polska wokresil Jana III. Warszawa, 1933 і др.
- 38 Мюллер О. Історична дисертація про козаків // Всесвіт. - 1988. - № 6. - С. 136.
- 39 Чарт. ТН. - Ф. 183, арк. 830.
- 40 Величко С.В. Літопис. - К., 1991. - Т. 2. - С. 561; Otwinowski E. Dziejt Polski pod panowaniem Augusta II. Krakow, 1849. - S. 16.
- 41 Volumina legum. - N. 6. - S. 34.
- 42 АГАД. Ф. АР. Від. II. Кн. 38, арк. 131 - 144; Чарт. - Ф. 867/IV, арк. 34 - 35.
- 43 Бібліотека Ягелонського університету у Кракові. - Відділ рукописів. - Ф. 6625, арк. 34 - 38; АГАД. Ф. АР. Від. II. - Кн. 38, арк. 286.
- 44 Архив ЮЗР. - Ч. 3. - Т. 2. - С. 394 - 400.
- 45 ЦДІАУ у Києві. - Ф. 2, оп. 1, спр. 9, арк. 552 - 553; Архив ЮЗР. - Ч. 3. - Т. 2. - С. 417.

ТРАГІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ОЧИМА ПОЛЬСЬКОЇ ЕЛІТИ

Історичний доробок доктора О.Гуржія і сьогодні є підмурком широкого кола наукових досліджень. Звертають на себе увагу глибокий підхід відомого вченого до вивчення історичних джерел, намагання розглянути проблему в її багатогранних проявах, врахувати всі фактори і явища, тобто, поступово, крок за кроком піднімаючись на новий щабель наукового пізнання. І тільки тоді робити аргументовані висновки. Широке коло питань вивчалось провідним істориком: і історичні корені формування козащини, і географічні рамки української державності доби Гетьманщини, і менталітет українського народу.

Проблема менталітету, світогляду тісно пов'язана з питаннями становлення державності. Проблема українського державотворення, яка теж входила до кола інтересів визначного вченого, цікавила представників еліти інших народів, в т.ч. і польського - прадавнього українського сусіди. Торкнемося деяких аспектів даної проблеми. По-перше, це бачення України і українців того часу, по-друге, трактування причин і наслідків неспроможності українців створити міцну довготривалу державу, і, нарешті, роздуми над можливими варіантами виходу з ситуації, що склалася, прогнозування на майбутнє.

Серед представників польської еліти тих часів неординарним підходом до вивчення зазначеної

проблеми, а також до знаходження, в польському розумінні, причин, або наукового обґрунтування польської теорії державотворення на українських землях, віділяються Станіслав Стемповський, Стефан Шведовський, Роман Дмовський, Юзеф Кожиховський, Генріх Юзефський¹ та ін.

Серед перелічених особливо цікавими є постаті С.Стемповського (1870 - 1952 рр.), який був членом уряду С.Петлюри, талановитим письменником, громадським діячем, а також Р.Дмовського (1864 - 1939 рр.) - активного політичного діяча, завдяки зусиллям якого на Паризькій мирній конференції українське питання було вирішене на користь Польщі.

Названі суспільні діячі розглядали ряд питань, серед яких і бачення України і українців займало не останнє місце. Як правило, вони відносили українців до групи народів, які не мали традиції власної державності, або в яких традиції були слабкими. З цим міркуванням можна було б погодитись. Але подальші висловлення щодо українців викликають незгоду й здивування. Так, С.Стемповський пише: "...український народ не був спроможним створити свою власну державу і не тільки не відчував у цьому необхідності але й не розумів цього і не міг боротися за неї".² Цей постулат був відправним у його баченні українців.

Серед характерних рис, притаманних українцям, польська еліта відзначала наївність і примітивізм, анархізм народної душі, відчуття ненависті, як джерела, що регулює політичні дії; українські діячі вважалися неспроможними створити цивілізовану

державу. Хоча, на думку багатьох поляків, серед українців зустрічаються особистості варті уваги й поваги. До таких вони відносили українських націоналістів - людей сильної волі, рішучості і фанатичної віри в український народ та прагнення побудувати українську державу.

Вивчаючи історію українського народу, польські дослідники підкреслювали, що його основні риси закладені ще під час формування українського етносу, продовжували розвиватися під час козацтва яке, на їхню думку, було зразком військового авантюризму. Але ними забулися спільні походи на Московію, спільна боротьба проти турецьких загарбників під Хотином та ін. (коментар наш. - Авт.) Стосовно козацтва ще зазначалося, що воно позбавлене моральних устоїв, що в ньому поєдналися пірат-грабіжник морський і спокійний, врівноважений житель степової "польської" місцевості. З цих посилок робився висновок, що козащина могла існувати тільки під твердою рукою, що козацька традиція не могла позитивно позначитися на формуванні духу державності, і тому українці розпрощалися з планами створення державності.

Досліджуючи наступний період історії України - революційні події 1917 - 1919 рр., деякі польські вчені простежили поляризацію українського суспільства, процес формування руйнівної сили - "напівінтелігенції-більшовиків" (що було притаманно і російському суспільству. - Л.Ч.), а також підкреслювали, що вони, хоч самі і "вийшли з народу", але "досягти культурного рівня так і не спромоглися". На їх думку, проголошення Ук-

раїнської Народної Республіки 21 січня 1918 р. було класичним прикладом побудови замку на піску. І ось чому: весь апарат адміністрації був російський, і все трималося на багнетах. Українська більшовицька держава теж була фікцією. Вона здійснила через голодомор знищення нації і призвела до остаточної русифікації України.

1941 рік. Українські націоналісти, позбавлені відчуття реальності, намагалися першого липня 1941 р. проголосити незалежну соборну Україну від Сану до Кавказу. Все це нагадувало "трагікомедію".

Які ж основні перешкоди, що стояли на шляху творення української державності? На думку польських дослідників, це, по-перше, невміння робити висновки з власного досвіду; по-друге, анархізм народної душі і національного інстинкту; по-третє, відчуття ненависті, як регулятор політичних дій, і, нарешті, одну з причин розколу українських земель вони вбачали в поділі на територіальні і культурні регіони: "українець з-за Дніпра дивився на Захід очима росіянина, діаметрально протилежним був українець-русин".

В працях названих суспільних діячів традиційно підкреслюється значна роль польського народу, який сформував, на їх думку, українську інтелігенцію. Були навіть намагання довести, що сама назва "Україна" - польського походження, а українець - на 9/10 є польським продуктом³, і саме поляки сприяли появі в українців почуття національної приналежності, без польського впливу цей процес був би значно повільнішим. Порівнюючі

взаємовідносини росіянина - поляка - українця, робиться висновок про те, що Росія для України значно небезпечніша, ніж Польща; що, на жаль, поляки не скористалися наданою історією можливістю (залучення до себе українців, а в тому і їхніх земель. - Авт.). У розмірковуваннях, що ж заважало полякам це зробити, називається, по-перше, невиконання законів про територіальне управління; по-друге, відсутність єдності в таборі поляків; по-третє, невироблення програми посилення польського елемента на українських землях; по-четверте, проведення політики утисків українців; по-п'яте, викорінення українців з економічного і культурного простору.

З пунктом третім аж ніяк неможна погодитись, адже відомо, що було вироблено програму колонізації українських земель шляхом заселення їх поляками; введення польських шкіл (програма "утраквізації", тобто переходу українських шкіл на польську мову викладання), а також через релігійні утиски (посилення римо-католицької церкви за рахунок греко-католицької і православної).

Які ж шляхи бачилися полякам у подальших відносинах з українцями? Виділимо три, найбільш поширені варіанти на цю тему. Перший: творення української держави, яку пізніше можна буде передавати під протекторат іншої держави, до тих пір, поки сам народ не вибере прийнятну для нього форму державного розвитку; другий: приналежність українських земель Росії; третій: поділ цих земель між Росією і Польщею. В останньому випадку, гадали вони, українці побачать переваги перебування

під більш м'яким "гнітом" і в майбутньому будуть згодні об'єднатися з Польщею. (Але ж ідея щодо передачі половини України полякам - це абсурд, тому що 30 мільйонів населення неможливо колонізувати. - Авт.).

Був ще один варіант: розділити українські землі між кількома державами. Тоді Польщі випала б така частка України, яку вона спромоглась би поглинути.

Найкращим вважався варіант приєднання до Польщі 2 - 2,5 млн. українців, тому що більше буде небезпечно. Зробити українські землі польськими прагнули шляхом асиміляції: "Необхідно виселити 500 тисяч українців. Швидко, автоматично розпрошити українське населення".⁴ (Пригадаймо операцію "Вісла" 1947 р. по виселенню 150 тисяч українців з їхніх земель, яке фактично, стало реальним втіленням теорії на практиці. Як бачимо, плани щодо українського населення існували ще задовго до 1947 р. - у 20 - 30 рр. - Авт.). Щоб процес асиміляції відбувався швидше, стверджувалось у працях польських діячів, необхідно було особливу увагу звернути на школи, вузи, культурні установи, "починати з молодого покоління, з дитячих садків. Але не примусово". Національна боротьба заважає асиміляції, а економічна, культурна, суспільна, релігійна - допомагає.

Важливу роль у цій справі польський уряд відводив католицькому костюлу, який мав протистояти православній церкві. Цікаво, що першим кроком на шляху до асиміляції повинна була стати українізація православної церкви, тобто боротьба з її

"російськістю" - залежністю від російської православної церкви, а вже другим кроком могло бути прийняття унії. Для цього необхідні були виконавці, відповідне законодавство, підготовка суспільної думки, узгодження цих засобів з положеннями права, підтримка польського елемента в усіх сферах життя, постійний тиск на українську культуру.

І ще був один проект, який мало хто підтримував. В ньому передбачався союз двох народів: як вільних при рівності всіх громадян, гарантуванні їм рівних прав.

Який же вирок ухвалила польська еліта українській нації? Вірогідно, він криється у такому ствердженні: до державної самостійності Україна не була і не є готова. Зрозуміло, що цей вирок не спрацював ні в часовому, ні в просторовому вимірі. Але все ж слід прислухатися до думки іншого народу, до погляду з боку, який, можливо, підкаже ті наші негативні і позитивні риси, яких ми самі не помічаємо, і допоможе правильно оцінювати ситуацію й забезпечувати себе від помилкових кроків.

Які висновки можна зробити з вищевикладеного?

На нашу думку, всі ці міркування щодо українського народу служать підставою для доведення його неспроможності побудувати власну державу. А з цього робиться висновок про необхідність патрунування його з боку поляків, польської держави. Ця ідея була притаманна польській націонал-демократії і визначала внутрішню і зовнішню політику польського уряду. Особливого національного забарвлення вона набула в міжвоєнний період (20 - 30 рр. XX ст.) по відношенню до національних

меншин, в тому числі до українців, які проживали в Польщі.

Відлуння цієї концепції можна спостерігати й у післявоєнні часи. Це і не виконання норм міжнародного права відносно національних меншин; політика асиміляції, а також обмеження їхнього розвитку. Це і скорочення шкіл національних меншин, де викладання йшло рідною мовою, замовчування їхніх проблем, заборона національних видань, явно вороже ставлення до релігійної нетотожності (спалювання та пограбування храмів) і т. ін.

Необхідно зазначити, що ці ствердження були справедливими до 1989 р. Після вивільнення Польщі від тоталітарної залежності, політика щодо національних меншин, і це підкреслюють українці з Об'єднання українців Польщі, змінилося дещо на краще. Але ситуація з відновленням прав українців, які постраждали під час виселення (вже згадувана операція "Вісла"), практично не зазнала змін.

До того ж, у польському суспільстві існують стійкі стереотипи щодо українського населення. Соціологічне опитування свідчить, що поляки ставлять українця на друге місце після циганів за негативним забарвленням. Зазначимо, що в українському суспільстві стереотипне сприйняття поляків відсутнє. Стійкі стереотипи впливають і на відносини між нашими державами. Вони заважають розбудові міждержавних відносин, перешкоджають розвиткові економічного співробітництва, що диктується вимогами кризової економічної ситуації як в Україні, так і багатьох країнах перехідного періоду. А тим часом

багатонаціональна держава Україна робить усе можливе для збереження національного миру і злагоди.

Нагадаймо, Україна - одна з країн колишнього радянського простору, де не було збройних конфліктів, громадянських воєн, сутичок на національному ґрунті. Щоб запобігти національним конфліктам і в майбутньому, необхідно усвідомити залежність формування національного спокою від початкових стартових можливостей представників усіх національностей, які живуть у державі. Ці можливості встановлені і захищаються законодавством про національні меншини в Україні.

Відсутність консенсусу між титульними і підпорядкованими націями може призвести до народження і зміцнення стійких негативних стереотипів у взаємовідносинах.

Для запобігання небажаного розвитку подій робляться певні кроки, які, oprіч законодавства, охоплюють широку програму підготовки людини нового бачення й сприйняття світу.

Такий підхід необхідно запроваджувати з дитячих дошкільних установ. Наступним кроком може бути певне доопрацювання і рецензування вже існуючих підручників з гуманітарних дисциплін, або підготовка нових, випуск преси національними мовами, розвиток національних освітніх закладів тощо.

Дещо робиться у плані подолання існуючих стереотипів у розвитку українсько-польських відносин: створено і працюють комісії істориків, географів по підготовці, рецензуванню і доопрацюванню підручників з названих дисциплін. Все це покликане рос-

тити людину майбутнього, без упереджень і комплексів.

¹ Polski Słownik Biograficzny. Kraków, PAN.

² St. S t e m p o w s k i. Curioza Ukraińska. 1945.

³ S. T o m a s z e w s k i. Dziesięć lat kwestii ukraińskiej w Polsce. Sprawy Narodowościowe. 1929. № 3/4. S. 562, 565.

⁴ H. C h o m y s z y n. Problem ukraiński. Warszawa, 1933. S. Szwedowski. Dzieje Ruchu Zetowego w Polsce. Dzieciak Kijowski. R o m a n D m o w s k i. Myśli nowoczesnego Polaka. Fr. K o t o w i c z. Jaki ustrój polityczny Ukrainie był by najbardziej pożądanym z punktu widzenia interesów Polski. 1919.

Микола Омельченко

ПРОБЛЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ АТРИБУТИКИ ТА МІСЦЕВОЇ СИМВОЛІКИ У РЕГІОНАХ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

(Про необхідність законодавчого забезпечення конституційних норм функціонування державного прапора України)

Серед численних проблем соціально-політичного розвитку оновленої Української держави чільне місце посідає проблема національно-державної атрибутики* (символіки), яка впродовж п'яти років посттоталітарної епохи залишається в центрі уваги урядовців, політичних діячів, культурної та наукової громадськості. За іронією долі національно-державний суверенітет України, якого намагалися досягти ряд генерацій українців, виявився настільки несподіваним, що викликав надзвичайну розгубленість та втрату світоглядних, соціально-політичних, економічних й геополітичних орієнтирів, як населенням країни, так і місцевою елітою. Остання опинилася у незвичайній ролі ровідників нації за

* Атрибут (від лат. attribuo - надаю, наділяю) - необхідна, невід'ємна, сутнісна властивість предмета чи об'єкта, без якої він не може існувати. Тут і далі у тексті термін "зовнішня атрибутика" використовується як термін, тотожний поняттю "державна символіка", з метою вирізнення останньої від символіки регіональної. Обґрунтування та актуалізація використання даного терміна подається далі по тексту.